4. Використовуючи досвід Великобританії, Україні для боротьби з корупцією, як основним чинником розвитку тіньової економіки, необхідно підвищити рівень довіри громадян до влади, посилити незалежність судів, віддавши їх під громадський контроль, посилити покарання за хабарництво [12].

Отже, досліджено основні причини ухилення від сплати податків. Пропонуємо згрупувати причини ухилення від оподаткування суб'єктів господарювання за рівнем їх впливу на значні, помірні, незначні. Така класифікація може стати основою для формування цілеспрямованих рішень, що будуть спрямовуватися на вирішення першочергових завдань, тобто усунення значних причин ухилення від оподаткування. Враховано позитивний досвід розвинених країн для ефективної боротьби з ухиленням від оподаткування.

Література

- Андрущенко В.Л. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція) : монографія / В.Л. Андрущенко, Т.В. Тучак. – К. : Вид-во "Алерта". – 2013. – С. 214.
- Гесць В.М. Якісні зміни в економіці України є нагальними / В.М. Гесць // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 4(218). – С. 5-9.
- Калінеску Т.В. Причини та тенденції ухилення від сплати податків. – 2013 / Т.В. Калінеску, А.Ю. Ширяєва. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.rbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe?
- Кміть В.М. Суть та основні методи боротьби з незаконною мінімізацією оподаткування в Україні / В.М. Кміть, І.М. Кріплі. – 2013. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.rus-nauka.com/34_NIEK_2013/Economics/3_151033.doc.htm.
- Мінін І.Г. Тіньовий сегмент податкового простору та шляхи його легалізації / І.Г. Мінін // Ефективна економіка : електронне фахове видання. – 2013. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1905&p=1>.
- Офіційний сайт Державного комітету статистики. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.me.gov.ua>.
- Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://sfs.gov.ua/>
- Пасенко Т.В. Інституціоналізація фіскального регулювання фінансових потоків : монографія / Т.В. Пасенко. – К. : Вид-во ДКС центр. 2013. – 294 с.
- Пасенко Т.В. Реформування оподаткування доходів і доданої вартості в контексті легалізації фінансових потоків / Т.В. Пасенко // Бізнес Інформ : міжнар. наук. екон. журнал. – 2014. – № 1. – С. 266.
- Реформування податкової системи – процес незворотній // Вісник Міністерства доходів і зборів України. – 2014. – № 38. – С. 58.
- Ткаченко А.В. Тіньова економіка та її вплив на економічну систему / А.В. Ткаченко // Бізнес Інформ : міжнар. наук. екон. журнал. – 2012. – № 10. – С. 48.

Химич О.В., Билык А.И., Карковская В.Я. Борьба с уклонением от налогообложения: проблемы и пути решения

Раскрыты основные проблемы борьбы с уклонением от налогообложения и предложены пути их решения. Проанализированы научные работы отечественных ученых, в которых исследованы проблемы борьбы с уклонением от налогообложения. Структурированы причины уклонения от налогообложения по уровню воздействия на субъектов хозяйствования, основываясь на исследовании ученых в сфере теневизации экономики. Приведены причины уклонения от налогообложения субъектов хозяйствования. Предложены пути решения проблемы борьбы с уклонением от налогообложения на основе вычисления положительного опыта развитых стран.

Ключевые слова: налоги, система налогообложения, теневизация экономики, фискальное давление, уклонение от налогообложения.

Khymych O.V., Bilyk O.I., Karkovska V.Ya. Fighting Tax Evasion: Problems and Solutions

Some basic problems of fighting tax evasion are identified, possible solutions are proposed. Scientific works of domestic scientists who paid attention to research problems of fighting tax evasion are analysed. Some causes of tax evasion in terms of impact on businesses based on scientific research in the area of the shadow economy are structured. The reasons for entities tax evasion are proposed. The ways of solving the problem of fighting tax evasion calculation based on the positive experience of developed countries are offered.

Keywords: taxes, tax system, the shadow economy, fiscal pressure, tax evasion.

УДК 336.13.051: 339.9

Доц. С.Ф. Черничко, канд. екон. наук;
магістрант С.Б. Кабаці – Мукачівський ДУ

СУТНІСТЬ, СКЛАДОВІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ

Узагальнено основні підходи щодо трактування сутності державного боргу представниками різних економічних шкіл. Сформульовано класифікацію складових державного боргу за різними критеріями. Проаналізовано стан державного боргу України за основними ознаками; структуру державного боргу України в розрізі валют погашення. Визначено джерела утворення внутрішнього і зовнішнього державного боргу. Проаналізовано динаміку співвідношення державного та гарантованого державою боргу України за період 2009-2014 рр. Обґрунтовано вплив збільшення державного боргу на соціально-економічний розвиток країни.

Ключові слова: зовнішня заборгованість, державний борг, стан, проблеми, джерела, наслідки.

Постановка проблеми. Проблема стабілізації фінансово-економічної ситуації в країні зумовлює потребу професійного підходу до управління та обслуговування державного боргу країни. Можливість технічного та державного дефолту, тобто невиконання країною зобов'язань за запозиченнями, обґрунтовує доцільність дослідження складових, причин та особливостей формування державного боргу України.

Державний борг – це не просто варіант залучення додаткових коштів для фінансування загальнодержавних потреб, а й важливий інструмент фінансової політики держави. Незважене та необґрунтоване в якісному і кількісному контекстах використання залучених державою та під державні гарантії фінансових запозичень, які і формують основу державного боргу, негативно впливає на стабільність функціонування національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність поняття "державний борг", шляхи та причини його виникнення, структуру, механізм та методи управління, ґрунтовно досліджували як закордонні, так і вітчизняні вчені. Зокрема:

- Макконелл К. та Брю С. обґрунтували теоретично причини утворення державного боргу [1];
- Абба Лернер відкривав нові підходи до його трактування [2];
- Герд Елерс відзначив потребу зменшення боргу перед відкриттям нових кредитів [3];
- Козюк В.В. дослідив структуру та особливості формування державного боргу [4, с. 9-11];

- Юрій С.І., Стоян В.І. та Даневич О.С. дослідили структуру державного боргу та умови його виникнення [5, с. 458-460];
- Голубєва Н.Ю. підійшла до визначення сутності цього поняття не з економічного, а з юридичного погляду [6].

Проблеми дослідження природи державного боргу порушено також у працях таких науковців як: А. Гальчиський, А. Шаповалов, Т. Вахненко, С. Юрій, А. Мних, О. Воронич, Б. Данилишин, О.Д. Василик, К.В. Павлюк, В.М. Федотов, С.Я. Огороднік, В.Н. Суторміна, С.Л. Лондар, В.Л. Терещенко, Р.С. Бачо, О.О. Прутьська, О.А. Сьомченков, Ж.В. Гарбар, Л.І. Губанова, В.В. Руденко та Н.П. Лубкей та ін. Науковці досліджують питання впливу державного та гарантованого державою боргу на економічне зростання, рейтинг країни, економічну безпеку, валютний курс.

Мета роботи – дослідження структури державного боргу України та особливостей його формування. Сформульована мета зумовлює потребу: визначення сутності поняття "державний борг", аналізу стану державного боргу України, розкриття впливу державного боргу на економічний розвиток країни.

Виклад основного матеріалу. Державний борг є важливою складовою фінансової системи країни, що утворюється внаслідок мобілізації фінансових ресурсів на національному та світовому фінансовому ринках. На сьогодні трактування економічного змісту категорії державний борг здійснюється з багатьох аспектів. Макконелл К. та Брю С. дають таке визначення державному боргу: "Національний або державний борг – це загальна сума всіх дефіцитів і позитивних сальдо бюджету, накопиченого за всю історію країни" [1]. З іншого боку, вони трактують державний борг як величину, на яку державні витрати перевищують надходження в конкретному році, а також відзначають, що державний борг в звичайному значенні охоплює далеко не весь державний сектор.

Британська енциклопедія тлумачить державний (національний) борг як всю суму грошей, яку заборгував національний уряд приватним особам, банкам тощо [4, с. 9]. Такого роду визначення не розкриває сутність та економічну природу державного боргу, при цьому передаючи зовнішній прояв державного боргу, що опосередковується заборгованістю уряду.

Українські економісти В.М. Федотов, С.Я. Огороднік та В.Н. Суторміна пропонують тлумачення категорії державного боргу, згідно з яким державний борг – це сума заборгованостей за різного роду зобов'язаннями, які були випущені і не погашені, за внутрішніми позиками, а також сума фінансових зобов'язань держави відносно іноземних кредиторів [4, с. 10]. Це визначення державного боргу висвітлює його економічну природу як заборгованості за емітованими та непогашеними на цей момент державними позиками.

Деякі українські економісти розглядають державний борг як "...загальну суму випущених, але непогашених державних позик з нарахованими відсотками, які мають бути сплачені до певної дати за певний строк". У цьому визначенні зазначено, що державний борг має кредитну природу, що виникла внаслідок використання позичкового капіталу.

Козюк В.В. пропонує таке визначення державного боргу: "Державний борг – це загальна сума емітованих, але непогашених позик з нарахованими

процентами, а також прийнятих державою на себе у відповідний спосіб зобов'язань" [4, с. 11]. Лондар С.Л. зазначає, що: "Державний борг – це загальна сума на певний момент, непогашених позик, отриманих державою для фінансування дефіциту бюджету та інші визначені законодавством цілі, невиконаних відсотків за обслуговування цих позик, а також наданих гарантій за зобов'язаннями інших державних структур" [6].

Бюджетний кодекс виділяє поняття гарантованого державою боргу як "... загальної суми боргових зобов'язань суб'єктів господарювання-резидентів України щодо повернення отриманих та непогашених станом на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями" [7]. Відповідно до Бюджетного кодексу "... державний борг – це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення" [7]. Терещенко В.Л. зазначає, що в Україні є фактично два типи державного боргу: офіційно визнаний державою борг та борг, який до його складу не відноситься [9, с. 60].

Голубєва Н.Ю. підходить до визначення державного боргу з юридичного погляду і зазначає, що "... будь-яке зобов'язання можна охарактеризувати як окрему норму поведінки, яка висувається до боржника, діяти в інтересах кредитора, як певна належність, тобто борг" [6]. Як зазначає Р.С. Бачо, якщо Адам Сміт пропонував брати кредити тільки в разі виникнення в країні військового стану, то прихильники кейнсіанської теорії, зокрема Абба Лернер, навпаки наголошували на тому, що кредити потрібно брати "якщо є хороші причини влязти в борги" [10]. Узагальнюючи наведені та багато інших підходів щодо визначення сутності поняття державного боргу, можна зазначити, що державний борг – це сума внутрішніх та зовнішніх непогашених державних зобов'язань з відсотками.

Загальний розмір державного боргу розраховується у грошовій формі як сума непогашених прямих боргових зобов'язань держави. Стан державного боргу визначається на останній день звітного періоду, включаючи в себе операції, проведені в останній день цього періоду [5, с. 458-460]. Особливості формування та обслуговування внутрішніх і зовнішніх непогашених державних зобов'язань потребують більш поглибленого дослідження.

Внутрішній державний борг – сукупність зобов'язань держави, що виникли внаслідок запозичень на внутрішньому ринку у банків, страхових компаній, підприємств та населенням через залучення їх коштів, випуск в обіг державних облігацій або інших цінних паперів.

До складу внутрішнього боргу України входять запозичення Уряду України і запозичення, здійснені за безумовної гарантії Уряду, для забезпечення фінансування загальнодержавних програм та покриття дефіциту бюджету.

Державний внутрішній борг складається із заборгованості минулих років, відсотків за неї та заборгованості, що виникає щорічно за новими борговими зобов'язаннями уряду. Він формується внаслідок випуску державних цінних паперів, отримання кредитів та виникнення інших боргових зобов'язань.

Зовнішній державний борг – сукупність боргових зобов'язань держави, що виникли внаслідок запозичення на зовнішньому ринку в інших країн, міжнародних інституцій, організацій і фондів. За формою залучення коштів державний борг поділяють на державні запозичення та гарантії.

Відповідно до Бюджетного кодексу України державні запозичення – це "... операції, пов'язані з отриманням державою кредитів (позик) на умовах повернення, платності та терміновості з метою фінансування державного бюджету" [8]. Державне запозичення в основному здійснюється для досягнення таких цілей: фінансування дефіциту державного бюджету; підтримки платіжного балансу країни та поповнення державних валютних резервів; інших цілей, які передбачені чинним законодавством.

Державна гарантія – спосіб забезпечення виконання державою, яка представлена Кабінетом Міністрів України в особі Міністра фінансів України, зобов'язань позичальника (резидента України) перед кредиторами повністю або частково. Основними способами реалізації державних гарантій і запозичень зазвичай є: випуск державних цінних паперів; укладення угод про позику та угод щодо їх гарантування; інші способи, які передбачені законодавством України.

У разі надання державних гарантій виникає потенційний державний борг. Потенційний державний борг стає реальним лише за умови відшкодування кредитором суми зобов'язань позичальника, за яким держава була гарантом.

Залежно від того, на який термін залучені кошти, розрізняють: короткотерміновий борг (з терміном погашення до року); середньотерміновий (від одного до п'яти років); довготерміновий (понад п'ять років).

Державний борг також поділяють на: капітальний, який охоплює всю сукупність боргових зобов'язань держави на поточну дату; поточний, що складається з платежів і зобов'язань, які позичальник повинен погасити в даному звітному періоді [5, с. 458-460]. Економісти О.О. Прутська, О.А. Сьомченков, Ж.В. Гарбар, Л.І. Губанова та В.В. Руденко виділяють також поняття "мертвого" боргу та дають сучасніші визначення капітального та поточного боргів [11, с. 14-16]. За визначенням "мертвий" борг – це борг, що використовується для фінансування поточних витрат і не забезпечений реальними активами. Він збільшує поточне споживання. Це, наприклад, та частина державного боргу, що утворилася внаслідок війни.

Капітальний державний борг – сума кредитної заборгованості, термін платежу за якою ще не настав. Це сукупність усіх раніше випущених і непогашених на цей момент боргових зобов'язань. *Поточний державний борг* – обсяг кредитів, термін платежу яких вже настав. Це сума витрат поточного періоду (зазвичай фінансового року), спрямованих на погашення частини державного боргу, термін сплати якого настав, і на сплату щорічних відсотків для обслуговування капітального боргу, який переходить на майбутні періоди.

Державний борг в іноземній валюті, зазвичай, виникає внаслідок залучення коштів в іноземних банківських установах, міжнародних фінансово-кредитних організаціях або через розміщення державних боргових зобов'язань на зовнішніх фондових ринках. Державний борг України в розрізі валют запозичення станом на кінець 2014 р. зображено на рис. 1.

Рис. 1. Структура державного боргу станом на 31.12.2014 р. в розрізі валют запозичення [15]

Запропонована структура дає змогу зазначити таке:

- основна частка (майже 85 %) державного боргу сформована в національній валюті та доларах США (порівняно з кінцем 2013 р. частка державного боргу в зазначених валютах зменшилась на 2 %);
- частка державного боргу сформована в євро протягом 2013-2014 рр., змінюється в межах 5-6 %, канадського долара та японської єни – менше 1 %;
- частка державного боргу, сформована в СПЗ, змінюється в межах 9-10 %.

Якщо дослідити динаміку структури державного боргу в розрізі основних валют погашення (табл.), то спостерігається негативна тенденція до збільшення частки державного боргу, сформованого в іноземній валюті.

Табл. Динаміка структури державного боргу в розрізі основних валют погашення [12-15], %

Валюта погашення	Станом на			
	31.12.2011 р.	31.12.2012 р.	31.12.2013 р.	31.12.2014 р.
Українська гривня	44,3	42,1	43,3	41,6
Долар США	32,1	37,2	43,9	42,8
Євро	3,6	4,3	3,4	5,9

Динаміку змін структури державного боргу з позицій розподілу на державний та гарантований державою борг зображено на рис. 2. У 2014 р., порівняно з 2011 р., гарантований державою борг зменшився на 10 %.

Рис. 2. Динаміка державного та гарантованого державою боргу (за ознакою умовності) станом на 31.12.2011 р. та на 31.12.2014 р. [16, 17]

Зважаючи на те, що за цей період загальна сума державного та гарантованого боргу зросла, можна припустити, що частина гарантованого боргу була погашена або суб'єктами господарювання, які отримали кредити під гарантію держави, або урядом, за рахунок нових запозичень. Також цей факт свідчить про те, що уряд став більш обережним у наданні гарантій для залучення нових кредитів. За останні шість років спостерігається нерівномірна динаміка співвідношення державного та гарантованого державою боргу (рис. 3).

Рис. 3. Співвідношення державного та гарантованого державою боргу України, млрд дол. США, 2009-2014 рр.

У період 2009-2010 рр. спостерігається тенденція до зростання величини гарантованого державою боргу, у наступні два роки (2011-2012 рр.) відбувається стабілізація з подальшим зменшенням обсягів (2013-2014 рр.). У 2014 р. гарантований державою борг зменшився істотно.

Висновки. Величина державного боргу країни, його динаміка за останні шість років та розподіл між різними валютами є вагомими чинниками щодо оцінювання: стану економіки, рівня її конкурентоспроможності, її позицій у світовому господарстві, участі у розподілі світових фінансових ресурсів. Зростання обсягу державного боргу України та негативні зміни у його структурі (зростання частки боргу в іноземній валюті, перевищення зовнішнього державного боргу над внутрішнім тощо) відображають погіршення стану української економіки та її позицій у світовій економіці.

Подальші дослідження будуть спрямовані на аналіз структури зовнішнього та внутрішнього державного боргу, зокрема частки ОВДП, ОЗДП та позик від міжнародних кредитних організацій у структурі державного та гарантованого державою боргу України.

Література

- Макконнелл К.Р. Економікс / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://be5.biz/ekonomika/e016/toc.htm>.
- Lerner A.P. The Burden of the National Debt / A.P. Lerner. – New York : W.W. Norton. – Pp. 255-275. [Electronic resource]. – Mode of access <http://socialdemocracy21stcentury.blogspot.com/2012/10/lerner-on-burden-of-national-debt.html>.
- Герд Елерс. Стратегії реформ у сфері державних фінансів. національні програми та міжнародні вимоги (МВФ, ЄС, Світовий Банк) / Герд Елерс // Фінанси України : журнал. – 2014. – № 7. – С. 7-16.
- Козюк В.В. Державний борг в умовах ринкової трансформації економіки України / В.В. Козюк. – Тернопіль : Вид-во "Карт-бланш", 2002. – 238 с.
- Юрій С.І. Казначейська система : підручник / С.І. Юрій, В.І. Стоян, О.С. Даневич. – Вид. 2-ге, [перероб. та доп.]. – Тернопіль : Вид-во "Карт-бланш", 2006. – 818 с.
- Голубева Н.Ю. Поняття боргу як складової змісту зобов'язальних правовідносин / Н.Ю. Голубева // Часопис цивілістики. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chas_2013_15_12.pdf.
- Лондар С.Л. Фінанси : навч. посібн. / С.Л. Лондар, О.В. Тимошенко. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://libfree.com/170764306_finsiderzhavniy_borg.html#905.
- Бюджетний кодекс України. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.profi-wins.com.ua/uk/legislation/kodeks/927.html>.
- Терещенко В.Л. Державний борг України: сутність, соціально-економічні наслідки, перспективи оптимізації / В.Л. Терещенко // Економіка і регіон : зб. наук. праць. – 2011. – № 4 (31). [Електронний ресурс]. – Доступний з http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econrig_2011_4_14.pdf.
- Бачо Р.С. Державний борг Угорщини: ретроспективний аналіз та політика управління / Р.С. Бачо. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vzhdtu_econ_2013_1_50.pdf.

- Прутська О.О. Управління державним боргом : навч. посібн. / О.О. Прутська, О.А. Сьомченков, Ж.В. Гарбар, Л.І. Губанова, В.В. Руденко. – К. : Вид-во "Центр навч. літ-ри", 2010. – 216 с.
- Структура державного боргу станом на 31.12.2011 року в розрізі валют погашення. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.minfin.gov.ua/file/link/329012/file/Debt_31.12.2011_last.pdf.
- Структура державного боргу станом на 31.12.2012 року в розрізі валют погашення. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.minfin.gov.ua/file/link/368703/file/Debt_31.12.2012_last.pdf.
- Структура державного боргу станом на 31.12.2013 року в розрізі валют погашення. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.minfin.gov.ua/file/link/394217/file/Debt_31.12.2013.pdf.
- Структура державного боргу станом на 31.12.2014 року в розрізі валют погашення. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.minfin.gov.ua/file/link/410420/file/Debt_31.12.2014.pdf.
- Державний та гарантований державою борг України станом на 31.12.2011 р. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.minfin.gov.ua/file/link/329012/file/Debt_31.12.2011_last.pdf.
- Державний та гарантований державою борг України станом на 31.12.2014 р. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.minfin.gov.ua/file/link/410420/file/Debt_31.12.2014.pdf.

Черничко С.Ф., Кабаці С.Б. Сущность, составляющие и особенности формирования государственного долга Украины

Обобщены основные подходы к трактовке сущности государственного долга представителями различных экономических школ. Сформулирована классификация составляющих государственного долга по различным критериям. Проанализированы состояние государственного долга Украины по основным признакам; структура государственного долга Украины в разрезе валют погашения. Определены источники образования внутреннего и внешнего государственного долга. Проанализирована динамика соотношения государственного и гарантированного государством долга Украины за период 2009-2014 гг. Обосновано влияние увеличения государственного долга на социально-экономическое развитие страны.

Ключевые слова: внешняя задолженность, государственный долг, состояние, проблемы, источники, последствия.

Chernychko S.F., Kabatsi S.B. The Essence, Structure and Features of the Formation of Ukraine's Public Debt

Some main approaches to the interpretation of the essence of the public debt by representatives of different economic schools are summarised. The classification of public debt components according to various criteria has been formulated. The state of public debt of Ukraine and its structure by currency of repayment have been analysed according to the main features. The sources of the formation of internal and external public debt have been determined. The dynamics of the ratio of public and publicly guaranteed debt of Ukraine for the period 2009-2014 has been analysed. The effect of increasing the public debt on economic and social development of the country has been substantiated.

Keywords: external debt, government debt, state, problems, sources, effects.

УДК 658.589.366

Доц. Л.С. Яструбецька, канд. екон. наук;
студ. М.М. Яремик – Львівський НУ ім. Івана Франка

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Охарактеризовано особливості злиття та поглинання підприємств в Україні впродовж 2011-2014 рр. Проаналізовано ринок злиття та поглинання в Україні за обсягами та вартістю угод за ключовими галузями економіки та досліджено їх динаміку впродовж цього періоду. Значну увагу зосереджено на дослідженні рейдерства як способу